

Сава Дамјанов

ВУКУ СТЕФАНОВИЋУ, СЕРБЉИНУ ОД СЕРБЉИНА

25. марта 1816. Лукијан Мушицки, архимандрит манастира Шишатовца, додао је тек написаној оди горњи наслов: поднаслов је још одраније стајао изнад стихова (*О почетку ојлоченија Србаља против турских дахија 1804*). Оду је саставио у алкејској строфи, не слутећи да ће га једног дана онај коме су стихови посвећени критиковати – поред осталог! – и због тога што се окренуо римском размеру, у језику веома различитом од простонародног српског. Но тај дан је био још увек далеко у будућности, па Вук Карацић исте 1816. године (у новембру) отписује поети следећим речима: „Мени је познанство и пријатељство Ваше, и вјечни спомени у одама Вашим, довољна награда за сав труд мој о *Српском рјечнику* и о народним пјеснама, и за све остале недоскутице”.

Нешто другачије сведочанство оставиће наш славни фолкориста и језички реформатор четврт века касније, присећајући се у полемици са Јованом Хаџићем (Милошем Светићем) периода проведеног у шишатовачкој удобности. „Ода она Мушицкога мени упућена”, записује он тада, „постала је овако:

...У манастиру Шишатовцу једанпут (1816) за ручком Мушицки је викао на наше хајдуке говорећи, не само да хајдукују по Турској, него и да прелазе преко Саве у Сријем, да срамоте народ свој итд; ја сам пак хајдуке бранио доказујући да је највише криво турско правитељство што ми хајдука толико имамо; да многи отиде у хајдуке за невољу; да у нас у хајдуке иду понајвише најзнатнији људи и да међу њима има добријех и поштенијех људи, који тек у друштву мало-помало стану зло чинити; да су хајдуци у почетку буне на дахије (1804. године) били народу од велике помоћи и користи итд. Овако бранећи сваки сво-

је мисли дође готово до свађе, и Мушицки се тако расрди да престане говорити са мном. Послије ручка отидемо с гостима који су се ондје десили у Петковицу (мали манастирић на Шишатовачкој земљи), вратимо се пред вече натраг, вечерамо и отидемо сваки у своју собу спавати не проговоривши један с другијем ниједне ријечи. Сјутрадан испред подне ја изађем пред манастир и ондје станем с њеким, у томе он отворивши прозор промоли главу из собе и смијешећи се запита ме шта оно ја кажем да чине хајдуци кад чују кукавицу гдје кука. На то му ја одговорим, као што сам му и прије казивао, да се за хајдуке зло прориче у оној години кад кукавица изиђе рано те кука по црној шуми, а да их њезин глас по зеленој шуми врло весели, и да је то знак да се одмећу и скупљају. Кад се послије ручка састанемо у његовој соби, он ми прочита *почећак* оне оде. Видећи ја тако да смо се помирили и да је он попустио и мени дао за право, станем му наново казивати од какове су помоћи били хајдуци у почетку буне на дахије, потом српске бојеве с Турцима итд. Њешто је од овога мога казивања он биљежио, а њешто је одмах преда мном у стихове намијештао; и тако за неколико дана постане она ода...”

Шта се збивало са два пријатеља после овог (не јединог!) помирења, тј. када је након свађе Мушицки беспоговорно прихватио Вуково мишљење – према тврдњи самопроглашеног победника у расправи?! Својеглави, поносни поета већ је у то време ратовао са митрополитом Стефаном Стратимировићем („ча Стевом”, како га је кришом називао) и свакако му није било до отварања нових фронта. Хајдучија пак овом некадашњем студенту филозофије и права на универзитету у Пешти, никако није могла бити по вољи, посебно не у мирнодопским временима или у држави која негује ред и закон (попут аустријског царства, чији је поданик био!), а још мање у држави која се тек рађа и којој је правни поредак неопходан као темељ будућег развоја – у шта ће Вук Караџић ускоро покушати да увери кнеза Милоша. Тада, у Шишатовцу, Мушицков просветитељски поглед на свет – употпуњен идеалима класичне Антикe! – и романтичарски занос његовог опонетна нису имали много додирних тачака: касније ће се ствари унеколико променити. Песник-архимандрит у деценијама које долазе све више ће заогртати плашт националног барда, *Гласа народољубица* (како је насловљена једна његова ода из 1819!), свестан чињенице коме се његова поезија превасходно обраћа; велики књижевно-језички реформатор, с друге стране, све више ће свој европски успех и вредности које је прихватао у том контексту настојати да пренесе у Србију и српску културу.

Лукијан Мушицки је после Вуковог вишемесечног бављења у манастиру – где су му долазили гуслари од којих је слушао и забележио неке од најлепших песама из своје четири збирке! – свакако остао

усамљен међу братијом, тим пре што му она ни иначе није била наклоњена: уосталом, за то је имала покриће и у ставовима самог поглавара српске цркве (ча Стеве) према „поетском световњачењу” и сличним архимандритовим „гресима”! Један његов поштовалац приповеда како је несрећни Мушицки у Шишатовачком забрану тих дана редовно секао мушко и женско дрвеће, све док му се калуђерска кика не би напунила знојем. Потом би у својој ћелији, на огњиштву, потпаљивао две одвојене ватре: она женска била је од врбе, тополе и липе, те је ширила мирис благи (попут сањане ДЕСТИНО); на другом крају огњишта разбуктавао се огроман ВУЧЈИ пламен од церовине, храста и борова. Док је чекао да пасуљ проври у котлу (на мужјачкој, ВУЧЈОЈ ватри!), туцао је сланину и лук на дну авана посољеног током ноћи: у женској ватри спремао је паприку, пекао комадиће проје и покушавао да назре обресе Њеног тела, можда чак и да је призове у стварност – онако како је из Речи створен Свет. Кроз димњак су се чули само крици гавранова и хук Фрушке горе, али он је знао да то нису обични звуци, тј. да му Природа тако шапуће стихове које треба да запише:

„Буди опасна
На твога голуба,
Мелисо красна;
То је моја молба.
Није голуб, већ Купидо,
Венерино дете младо,
У голуба претворено
И весма несташно...”

Ипак, није то био једини глас који је допирао до његове монашке ћелије: негде у даљини, у самом срцу тамних шума, брујале су песме чије речи је разумео неко други, неко сасвим другачији (ВУК):

„Ђевојка је своје очи клела:
Чарне очи, да би не гледале!
Све гледасте, данас не виђесте
Ђе прођоше Турци Лијевњани,
Проведоше из горе хајдуке,
Вујадина са обадва сина...”

Да ли су ове песме биле толико различите, како се на први поглед чини? У обе се појављују девојке, обе славе митска бића без обзира што су у једном случају то античка божанства а у другом хајдуци. Можда је архимандрит Лукијан био у праву када је Вуку Караџићу гово-

рио о „два пута која к истој цељи воде”? А можда је и сам отац нове српске азбуке (и књижевности) ту истину знао, али у жару револуционарне борбе није могао да је искаже јавно?! Уосталом, он је волео чињенице више него идеје: зато његови судови често личе на пресуде, нарочито када су апсолутно тачни! С друге стране, Лукијана Мушицког су – са добрим разлозима! – савременици описивали као „человјека фантасту” који има безброј идеја, али мало њих заиста и остварује. Стога му Вук, пријатељски и прекорно у исти мах, пише:

„Колико има година како ви радите ,од јутра до мрака’, па шта сте од тога свршили? Ви све правите планове за напредак, а ништа не свршете...”

Супротности зване „vita activa” и „vita contemplativa” представљају срж њихових дијалога и неспоразума: Караџић реализује и више но што наизглед хоће; сербски поета хоће више но што може, па се губи у преобиљу идеја и планова који баш зато остају на нивоу намере, да би се тек ретко и реализовали (а још ређе у пуноћи првобитних замисли!). Наравно, ту је изузетак његов песнички опус који је тек постхумно објављен у четири књиге и који има високу вредност у српској књижевности, али и те четири књиге само су делић онога што је Мушицки у својој монашкој ћелији сневао.

Вратимо се поново данима када Вук Стефановић Караџић напушта Шишатовачког и креће у финализацију свог кључног дела, *Српског рјечника*. Иако је систематско бележење речи за ово капитално лексикографско и литерарно остварење започео у манастирској тишини, не без сарадње свог пријатеља притиснутог монашком ризом, он је тек по повратку у Беч посао наставио пуном паром. У писмима упућеним Шишатовачком архимандриту крајем 1816, Вук исказује јасну свест о важности *Српског рјечника*, истичући да ће то бити „тријумф српског језика”, али истичући и његову ширу димензију: да ће по наговору Јернеја Копитара у тој књизи бити препричани наши народни обичаји, унете народне песме и пословице. Отписујући му, поета-монах се посебно занима за етнографске аспекте, улазећи чак и у најситније детаље (попут описа чеснице, и т.сл). Наредне, 1817. године, њих двојица се све интензивније баве ортографским питањима, називајући правописну реформу која се спрема НАШОМ, као што и сам *Рјечник* именују исто: свакако да је у тој фази њихова сарадња била готово коауторска, тим пре што је Мушицки неке своје лингвистичке замисли – барем делимично – остваривао кроз савете Вуку Караџићу (немајући довољно одлучности да се индивидуално лати тако обимног посла). У том сарадничко-коауторском односу великог удела има и поменути Јернеј Копитар, мада су активности Лукијана Мушицког у датом контексту биле неупоредиво смелије; неразумевање његових

„црних комората” и „црног полка”, на челу са митрополитом Стратимировићем, показаће се за нашег песника кобним: ипак је он био и остао свештено лице, ма колико „мирјанствовао” у својим одама по узору на „незнабожца Хорација” (како му је пребацивао сам ча Степа, као поглавар српске цркве!).

Можда зато не треба да чуди што је Лукијанов подстрек био одлучујући да Вук у *Српском рјечнику* први пут доследно примени фонетски правопис. Још крајем 1816. он се двоумио између правописа који га је прославио („пиши као што говориш, читај како је написано”) и старог, етимолошког: мучен овом дилемом обраћа се писмом свом пријатељу у Шишатовац. Нетипично за неодлучну природу нашег поете-монаха, овај му сада одговара бескомпромисно и енергично:

„...Не треба у нашем рјечнику свуд корен да тражимо. Нек нам се заковани Славјани ту не плаше. Нек не дирају у слободу ума и укуса србског у милој и драгоценој сопствености. Ми смо ђаци у славенској граматници, изговарамо како нас магистери уче, и сами тако што от других научени. У сербском језику морају нас магистери, најпаче страни језикословци, слушати, и прави изговор из наших уста на папир стављати...”

Иако је своју поезију писао и на славјанском и на народном језику (сходно диглосији класицистичке чколе!), овде се Мушицки апсолутно определио за народни српски. Читајући наведено писмо, Вук Стефановић Караџић добро је осетио какав важан документ има у рукама и то му је дало крила. Постао је крилати ВУК, налик древном божанству чије је корене дубоко у себи и носио: безрезервно верујући у своје послање, исту је такву веру и од других очекивао. Али је архимандрит – попут сваког човека чије биће суштински одређује принцип „*vita contemplativa*”! – био склонији сумњи него стварној вери, те се вазда предомишљао и своје ставове унедоглед мењао. Пун колебања и недоумица, схвативши шта је заправо у свом писму написао, устукнуо је: већ сам поглед на његове властите поетске списе, а потом и свест о консеквенцама које може очекивати од ча Стеве, навели су га да се убрзо почне ограђивати од доследног фонетског правописа:

„Најпосле да не прећерамо, треба тише да поступамо с нашом реформом... Тако ми аљине и леба, не смем се у ту пуштати (тј. у велику јерес реформе). Треба у свачему следствије и крај смотрити: много је реформе уједанпут... Да знам да ћете печатати Српски рјечник а не СРБСКИ, расписивао бих на све стране и викао из петних жила да вам не дају ни крајцаре...”

Ове речи песник шаље Караџићу у јесен 1817, када је већ доцкан: оца нове српске азбуке, правописа и књижевности више ништа није могло поколебати. Тим пре што је спознао моћ једноставности коју

фонетски правопис носи и постао сасвим сигуран да је на том путу први у српском роду, дакле – да тако себи још за живота ствара величанствени споменик. Споменик који ће, пак, две деценије касније красити Мушицков гроб у Горњем Карловцу нестане током будућих ратова (а они су обележили наредни век!): остаће само онај поетско-сликарски, чију је скицу направио Димитрије Аврамовић под називом *Ајоџеоза Лукијана Мушицкоџ* (око 1836), али који никада стварно није подигнут! Наведена скица приказује *poetu doctusa*, замишљеног, на небеском вечном трону, окруженог музама и још неким ликовима чије су очи задивљено упрте ка његовом венцу славе. Ипак свестан реалности, овај љубитељ Антике али и сопственог народа, морао је горко записати у једној од многобројних „ода самом себи”:

„Пијериде! Дајте лек!
Напрегну вражја рука љуту стрелу,
Изненада јазви нас.
Зар мисли да ћу пасти жртва злобе?
Чија носи броњу груд
И дању, ноћу, в дому, пољу, радњи?
Каква војна, око нас?
Полк черни нек се множи; в срам ће пасти.
Чиста совест нама штит.
Трпење крепко груди нашој оклоп.
Пијериде! Лек ваш скор.
Глас лире ваше балсам нежном сердцу;
При тихој ноћци бриге с ризом свлачим:
Вашом целбом сан ми лак.
На нови подвиг ум већ спремам сутра.”

Истовремено, поетин пријатељ другачијег (ВУЧЈЕГ!) соја био је далеко од таквог (стоичког) сензибилитета: додуше, био је далеко и географски, сред царствујушћег града Вијене, где је *Српски рјечник* већ увећико мирисао на штампарску боју. Ускоро ће им се животни путеви још више размимоићи. Оптужујући га за новчане дугове и изводећи га пред црквени суд због разних грехова и „грехова”, митрополити Стратимировић ће архимандрита Лукијана 1824. по казни послати у Плашко, за администратора горњокарловачке дијецезе (у Хрватској): било је ту салијеријевске мржње неталентованог песника (ча Стеве) према моцартовском, божанском дару свог потчињеног (Мушицког). Упркос свему томе, ускоро ће аутор бесмртних ода и епиграма бити именован за горњокарловачког владику, на којем положају и умире (1837)... Вук Стефановић Карацић ће, с друге стране, после објављива-

ња свог капиталног лексикографско-књижевног дела поћи стазама европског успеха: он неће „бриге с ризом свлачити”, не зато што није био монах него зато што су га невоље на чудан начин крепиле и јачале му самопоуздање, па и борбени дух... Иако су се током двадесетих и тридесетих година XIX века њих двојица неминовно удаљавали, сећање на негдашње пријатељство ни код једног није бледело, чак и када су у преписци размењивали непријатне речи. Око хајдучије и сличних феномена више нису полемисали, као у Шишатовачким данима: путеви су им се фатално разилазили јер је поета-архимандрит у владичанском руху почео још интензивније живети своју античку трагедију, док је животна путања оног другог све више задобијала размере херојске епопеје. При чему јунак те епопеје није имао афинитета за рафинирани артизам и класичну мисао грчко-римских извора, претпостављајући им свежину српске усмене поезије чије је нијансе познавао боље од свих својих савременика. Међутим, он се никада неће одрећи чињенице да му је на њену вредност најпре указао управо Лукијан Мушицки, о чему је писао још у *Предисловију* своје прве књиге (1814):

„...Прије осам година ја сам чуо у Карловцима Сремским (у месту гди сам се ја онда, са јошт неколико Србијанаца, у благодејанију Оца и Покровитеља муза сербских находио, и гди сам на моју велику и незаборављену жалост познао да има на свијету јошт више наука осим нашега псалтира и часослова) гди захтеваше господин, садашњи архимандрит Лукијан Мушицки да му напишемо, ако који зна, простих пјесана сербских. Ја сам, истина, онда имао у памети различнога рода пјесана, пет пута више а десет јасније него сад; али му нијесам смео ни једне написати и дати, јербо сам цјело мислио да се он чрез то подсмјева нама као момчадима која су по шуми код свиња, код коза и код оваца одрасла...”

Иако тада није поверовао хердеровским интересовањима свог ученог професора, јер ни сам још није чуо за Хердера и његове идеје о народној поезији, Вук Караџић ће касније оберучке прихватити његову помоћ у том контексту, тако да постоји обиман рукопис српских усмених песама које му је слао Мушицки. Док је владиковао у Плашком и Карловцу, планирао је да му за секретара дође поменути давнашњи пријатељ (сада већ угледни литерата и филолог!), али је ту намеру онемогућио митрополит Стратимировић; након смрти ча Стевине (1836), управо су Сима Милутиновић Сарајлија и Вук Караџић иницирали да се на његово место устоличи велики српски поета-владика горњокарловачки, који (евентуално?!) митрополитско устоличење није дочекао јер је убрзо и сам умро (1837). Но пре тога догодио се последњи сусрет ВУКА и љубимца Муза, сусрет који је наликовао Тајној вечери. Ево како се то збило:

„...Читавог дана послуга владике Лукијана хајкала је дивљач по шумама, пољима и ритовима. Наречење Његовог преосвештенства било

је да се за вечеру угледним званицама приреди права гозба, са чувеним манастирским специјалитетима од фазана, препелица, зечева, вепрова и јелена. Један придворни монах, који ће доцније постати српски патријарх, инсистирао је и на медвеђим шапама куваним у љутовачи и зачињеним лековитим биљем. Други ловац-хајкач (у калуђерској одори!) поседовао је специјални самострел чија је струна имала звук налик музичком лајтмотиву: тај самострел био је ефикасан само у лову младунчади. Трећи је имао неко треће оружје, четврти предлагао најнеобичнија јела од дивљих звери, остали су се строго придржавали наречења које им је издао њихов владика. Ипак, хајкачи и ловци све до сумрака ништа нису успели да устреле, па је претила опасност да вечера не буде на нивоу позваних гостију. У тренутку када су већ сви падали у очај, онај необични самострел почео је да бруји музиком која је истовремено подсећала и на најлепше црквено појање и на незнате женске пјесме које су српске девојке негде кришом певушиле. Тада се пред власником самострела појавила срна: предалеко да би је могао домашити, али из неког разлога гледала га је право у очи. Не знајући како да поступи, монах-ловац ју је прекрстио и обратио јој се нежно, очински:

– Видиш, дражајше чедо, приближава се оштра зима и све мање хране ће бити: како за нас људе тако и за друга божја створења! Брат ће брата убијати за кору хлеба, чак ће и животиње свој пород јести да би преживеле. Земалска склоништа опустеће, небеска ће добити само Изабрани. Ти си чиста душа, тебе ће Бог радо позвати себи. А у временима зла која нам због глади и ратова долазе, смрт је једино избављење, тј. једини пут ка Њему. Зато ми допусти да те устрелим, како би што пре нашла свој вечни Дом.

На те речи, срна му се кротким кораком приближила и очи су јој засијале као да жуди пољубац. Таман када се свима учинило да ће је вешти чрноризац устрелити, она се преобразила у вучицу, прекрстила десном шапом све присутне и зајуборила гласом архетипске женке:

– Дражајша браћо, сад имате вечеру за вашег владика и његове уважене званице. Знајте да сам и ја једна од њих. Зато пођимо полако ка двору, где нас већ чека гозба.

Заиста, владичански двор Лукијана Мушицког осветљен бакљама личио је на бајколику фреску, која као да се неким натприродним начином из прошлости селила према садашњости. У средини стола седео је онај који је подсећао на Христа, око њега пријатељи налик апостолима, само се није разабирало ко би могао бити Јуда Искариотски. Додуше, није се јела риба већ дивљач, за коју нико није знао како се створила за столом, али пило се црвено вино уз маслине и грожђе. Заробљена срна која је постала вучица, није била гладна хране већ једног од гостију: Онога коме је одлучила да поклони своје биће и своју

слободу, Онога пред којим неће бити скривања јер ће му припадати АПСОЛУТНО. Да ли је то Она уистину „одлучила” или је тако било одвајкад суђено? Њено срце тражило је ВУКА, Његова утроба демонски је жудела Њу, а обоје су осећали дах божанске Љубави.

– Да ли си ти онај за којим трагам од Искони, али смо сад у друкчијем Обличју? – запитала је *poetu doctusa*, знајући да је у раној младости писао раскалашну еротску поезију која је ушла у антологије, а он лично због једне од таквих песама постао два века касније херој сајта www.gayserbia.com.

– Да ли си ти Она која ЈЕСИ: ДЕСТИНО у зверској кожи, која ти (морам признати!) пристаје боље од скупочених хаљина бечких кокета?! – узвратио јој је Мушички, знајући такође (као врсни ерудита!) да ДЕСТИНО није само идеја античких филозофа него неуништиво биће од крви и меса.

Уместо одговора, она је прионула на вепрову главу, док је Вук Стефановић Караџић све време ћутао. Није јео пуно, но све што је узимао у уста имало је посебан укус: језици дивљачи у разним умацима, шпикована срцад животиња које је красила храброст, благо пропржен мозак најмудрије од свих... Чинило се да уз њега седи учени Јован Хаџић, прекопута меланхолични Стерија, негде ту међу дванаесторицом били су и блаженопочивши Везилић, још нерођени Милован Глишић, бесмртни Вожд преобучен у Међедовића (како опет не би доживео судбину из Радовањског луга), прота Матеја Ненадовић – Вуков колега по перу, а Лукијанов по мантији... Од странаца, назирала су се браћа Грим, један необични поштовалац српске народне поезије под именом Јохан Волфганг Гете, чувени слависти Добровски и Шафарик, и наравно – Јернеј Копитар: само је тринаести апостол недостајао! Ко је онда на тој вечери (Тајној, Последњој) могао бити Син Божји? Да ли су присутни макар делићем душе веровали у стару српску религију, где су се божанства била отеловорена у животињским ликовима, и мушког и женског пола – а каткад чак и бесполна (Божански Хермафродит!)? Или је пак међу њима било атеиста који су ову гозбу посматрали као обичан крканлук, као раблезијанску умереност карактеристичну за калуђере и високи клер? Јер ако бисмо даље набрајали иће и пиће које се готово натприродно појављивало на трпези, нико више не би читао ове редове него би пожелео да се прикључи дружини у владичанском двору горњокарловачком...

Насупрот оваквим недоумицама, ваља обратити пажњу на то КОГА је при крају вечере повела у ложницу срна-вучица и читаву драгу ноћ водила љубав са њим у постељи од топлих тела тек уловљене дивљачи. Тај Неко није могао бити Јуда Искариотски – тј. тринаести, недостајући апостол; тај Неко није могао бити ни странац; остало је,

дакле, премало осумњичених – ако у обзир узмемо само наведене зван-ице. Когод Он био (а читалац сигурно слуги његов Идентитет!), ДЕС-ТИНО му је те ноћи улила енергију Вечности, коју му је ионако уливала одувек: али тај НЕКО сада је, у педесетим, као већ зрео човек, умео да препозна ову енергију и да је не побрка са обичним, малим љубавима или жестоким сексуалним пустоловинама. Знао је Он – ма КО у ствари био! – да је и грешни монах Лукијан један од тајних знакова што су га нехотице водили Њој: попут неког древног египатског хијероглифа који је упућивао у други живот, или попут књиге *Ethica hieroglyphica* коју су барокни Сербљи називали *Itika jeropolitika*, а која је симболику сваког амблема непогрешиво тумачила. Шта је онда у свему томе представљала Књижевност, којој су оба главна јунака наше приче посветила животе (наизглед или стварно – свеједно)?!”

Књижевност ће најбоље дефинисати Мушицки у својој епиграматици (*Нашиписи на сербско књижевство*), а сам живот у једном медитативном епиграму (насловљеном Хорацијевој песничком синтагмом *SAPERE AUDE!*), којим ћемо завршити ову прозну оду:

„Право вели Аристип, мислити друго да није,
Разве пакости рој на врат себи навућ.
Али општа заслужује полза, слава и борба,
Твој и живот сав, тај да претрпиш ти рој”

(Фрагмент романа у настајању *ИТИКА ЈЕРОПОЛИТИКА@VUK*)